

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары – 17: «Қазіргі аграрлық ғылым: цифрлық трансформация» атты халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияға материалдар = Материалы международной научно – теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 17: «Современная аграрная наука: цифровая трансформация», посвященной 30 – летию Независимости Республики Казахстан.- 2021.- Т.1, Ч.1 - С.302-305

ЖЫЛҚЫ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМДЕРІН ӨНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

*Рзабаев С., ауылшаруашылығы ғылымдарының кандидаты, ҚазКСР
Мемлекеттік сыйлығының лауреаты., доцент
«Ақтөбе ауыл шаруашылық тәжірибе станциясы» ЖШС, Ақтөбе қ.,
Қазақстан Республикасы, e-mail: rzabaev@mail.ru, aktobeopyt@yandex.kz
Әбдіғазым Ә.А., 2 курс магистранты, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті, ҚР, Ақтөбе*

Мақалада жылқы шаруашылығы өнімдерін өндіру технологиясы, жылқы шаруашылығының өнімділігі оларды арттыру әдістері жазылған. Қазіргі уақытта республикада технология бойынша жылқы етін өндіру, атап айтқанда, өнеркәсіптік будандастыру және стационарлық бордақылау қарқынды түрде кеңінен таралуда. Ол жылқы етін жеткізудің маусымдылығын жоюға мүмкіндік береді және жоғары сапалы өнімнің тұрақты өндірісін қамтамасыз етеді.

Жылқы етін өндіру тек мамандандырылған жылқы шаруашылығында ғана емес, сонымен қатар жылқылар негізінен тауарлық шаруашылық ретінде пайдаланылатын облыстың басқа шаруашылықтарында да жүзеге асырылады. Осы мақсатта жасы бойынша немесе басқа себептермен сұрыптауда болған жылқылар азықтандыру және семірту арқылы жоғары деңгейге жеткізіледі және олардан толыққанды ет өнімдерін алады.

Жылқы еті мен қымыз өндірісін ұлғайту үшін жылқы шаруашылығы өндірісіне өнімді жылқы үйірі шаруашылығының өнімділігі мен тауарлығын арттыру әдістерін табанды түрде енгізу қажет:

- үйір құрамындағы биелерді 60% - ға дейін ұлғайту;
- ет союды тамақтандырғаннан және семірткеннен кейін жүргізу;

Жас малды етке қай жаста сату тиімдірек екенін қарастыруда 6, 18, 30 және 42 айлық жастағы күзгі сою кезінде ет сапасының жақсы болатындығын ескеру қажет. Алайда, біздің есептеулеріміз бойынша 30 айлық жастағы жас жануарларды сату экономикалық тұрғыдан тиімді. Ал 2,5 жастан 3,5 жасқа дейінгі жас жануарларды бағу кезіндегі жұмсалатын шығындар осы жас аралығындағы ет өсімімен өтелмейді. Сонымен қатар, 3,5 жасқа дейінгі жас малдарды шамадан тыс ұстаған кезде үйірдегі аналық жылқының үлесі төмендейді (30%). [1]

Жекелеген шаруашылықтарда аналықтардың үлес салмағын 60%-ға дейін және одан да көп арттыру үшін 6 айлық құлындарды етке өткізу тиімді (аналықтарды құлындармен қыстау қиын болған жағдайларда жасау керек).

Бұл жағдайда үйірдің репродуктивті мүмкіндіктері артады, ет өндірісі 1 жылқыда 11-12%-ға артса, жылқы етін беру тиімділігі 12%-ға артады, бірақ ет өндірісінде 1 аналық - 24%-ға, 1 бастың салмағы - 30%-ға төмендейді.

Сонымен қатар, жылқылардың бір бөлігі асыл тұқымдыға жіберіліп, олардан ересек жылқылардың табиғи азаюын толықтыруға қажетті жабағы, тай, яғни жақсы күтімді жас жануарлар өсіріледі. Мұндай жас малды өсіру қорадағы жемді көп тұтынуды қажет етпейді, өйткені құлындар күзде туған жылы, 6-9 ай жасында немесе келесі күзде, бір жарым жасында етке беріледі.

Күтімі жақсы ет төлдері қымыз фермаларында да алынады.

Жылқы шаруашылығындағы маңызды зоотехникалық іс-шара жылқыларды тамақтандыруды ұйымдастыру болып табылады. Маусымдық жайылымдарда азықтандырудың біркелкі емес деңгейіне байланысты жылқылардың майы айтарлықтай өзгереді. Әдетте, жылқылар қыста едәуір арықтайды, ал құрғақ дала, шөлейт және шөлді жерлерде жаздың ыстық кезеңінде де арықтап жатады.[2]

1-кестеде жыл мезгіліне байланысты (құлындарды 11-12 ай жасында алып тастау) қазақы мен көшім тұқымының төлдерінің тірі салмағының жасқа байланысты өзгеруі туралы мәліметтер келтірілген.

Жас жануарлардың екі тобы бойынша тірі салмақтың 6 айға дейін қарқынды өсуі көктемгі-жазғы жайылымдардың жасыл шөптері мен ана сүтін қолданумен байланысты. Бұл әсіресе құлындардың орташа тәуліктік салмағы бойынша айқын көрінеді. 6 айдан 12 айға дейін жас жануарлардың екі тобында да алдыңғы өсу кезеңімен салыстырғанда салмақтың төмендеуі байқалды. Алайда, ол құлындардың алғашқы қыстауы жағдайында да жоғары деңгейде қалды.

Келесі жастағы жас жануарлардың екі тобында орташа тәуліктік салмақтың төмендеуі байқалады. Көшім және қазақ айғырлары дененің дамуына қолайлы (көктем-жаз) кезеңде өз жастағыларынан әлдеқайда озып кетті. Алайда, 30-дан 36 айға дейін екі топтың айғырларында салмақтың төмендеуі байқалады, ал осы кезеңде биелерде орташа тәуліктік салмағы өсті. Бұл екі топтың биелерінің қысы жазы жайылымында ұстау жағдайларына түсіндіріледі. [3]

36-дан 42 айға дейін, азық-түлік жағдайы жақсарған кезде, айғырларда пайда қайтадан өсті.

Кесте 1

Қазақтың жабы және көшім тұқымды төлдерінің тірі салмағының жасқа байланысты өзгеруі (кг)

Жасы (ай)	Көшім		Қазақы жабы	
	тірі масса, кг	орташа тәуліктік салмақ, г	тірі масса, кг	орташа тәуліктік салмақ, г
Құлындар				

6	217,1	936,7	215,6	931,5
12	275,4	323,6	258,7	239,4
18	305,1	165,0	292,0	186,1
24	315,5	57,8	316,2	133,4
30	368,0	287,7	352,0	198,9
36	378,5	58,3	371,6	108,8
42	432,5	300,0	395,8	134,4
Биелер				
6	214,8	935,6	221,0	977,3
12	259,5	248,3	258,7	209,4
18	306,9	255,3	290,4	176,1
24	322,5	86,6	323,9	183,5
30	344,7	123,8	344,0	111,7
36	390,5	254,4	373,6	164,6

Осылайша, жас жануарлардың екі тобы да тірі салмақтың өсу қарқындылығында ортақ белгілерге ие болды. Алайда, жыл мезгіліне байланысты топтар бойынша салмақ деңгейі әр түрлі болады. Дұрыс ұйымдастырылған тамақтану жоғары сапалы ет өндірісінің артуын қамтамасыз етеді, тиімді экономикалық нәтиже береді. Сондықтан, жылқы өсіру аймағында оны жыл мезгілдері мен жануарлардың жасына байланысты жемшөп жағдайының ескере отырып, барлық жерде қолдану керек. байланысты жемшөп жағдайының ескере отырып, барлық жерде қолдану керек.

Құрғақ дала, шөл және шөлейт жерлерде жылқыларды жаюды көктем мен күзде жүзеге асырылады. Жаюды ұйымдастырған кезде үйірлерді күн ішінде 2-3 есе суарумен және тұзбен қамтамасыз етуге ерекше назар аудару керек.

Көктемгі жаю жылу басталып мен жаздағы жәндіктердің жаппай толуына дейін 1,5-2 ай бұрын аяқталуы мүмкін: жаз - 2-3 ай және күз - 3 ай (қыркүйек-қараша). Сұрыптауда ересек жылқыларды көктемде етке, ал жас және жартылай ересек жылқыларды қыста-күзде етке тапсырған жөн.[кесте 2]

Күзгі етке тапсыруға дайындаудан кейін әр түрлі жастағы күтімі жақсы жас малды етке тапсыру үшін (барлық меншік нысандарындағы көптеген тауарлық шаруашылықтардағы секілді аналарынан айырмай) үйірдің келесі құрылымы ұсынылады.

Кесте 2

Жыл басындағы мал басының әр түрлі құрылымдағы ет өндірісі

Нұсқа	Етке сатылған төлдің жасы, жыл	Жыл басындағы мал басының құрылымы, %			Ет өндірісі (тірі масса), кг	
		Айғырлар	Бие	Жас мал	құрылымдық басына	1 биеге шаққанда
I	0,5	4,0	66,2	29,8	112,6	170,1
II	1,5	2,8	47,4	49,8	106,2	224,1
III	2,5	2,3	37,0	60,7	100,5	271,5

Бірінші нұсқа мүмкіндігі шектеулі шаруашылықтар үшін жас жануарларды өсіруде қолайлы. Көптеген фермалар үшін екінші нұсқа оңтайлы, өйткені ол екі жазғы кезеңде және тек бір қыста жас жануарларды өсіруді қарастырады, бұл экономикалық тұрғыдан өте тиімді. Үшінші нұсқа кең жайылымы бар фермаларға, соның ішінде қыс мезгілінде ұсынылады. Осы ережелерге сүйене отырып, ферма мамандары нақты жағдайларға байланысты өнімді үйірдегі малдың оңтайлы құрылымын есептейді.

Қазіргі уақытта өнеркәсіптік будандастыру және стационарлық бордақылау қарқынды түрде кеңінен таралуда. Ол жылқы етін жеткізудің маусымдылығын жоюға мүмкіндік береді және жоғары сапалы өнімнің тұрақты өндірісін қамтамасыз етеді. Бұл әдіс сонымен қатар еңбекті көп қажет ететін процестерді барынша механикаландыруға, еңбек өнімділігін күрт арттыруға, 1000-1200 г орташа тәуліктік салмаққа ие болуға, оның әр килограммына 6,5-8,0 жемдік бірлікті және жоғары рентабельділікті жұмсауға мүмкіндік береді. Осыны ескере отырып, алдағы жылдары жылқыларды жемдейтін мамандандырылған шаруашылық құру қажет.

Бордақылау екі кезеңге бөлінеді. Бірінші кезеңде (ұзақтығы 30-35 күн) рационға кіретін қорлардың жалпы қоректенуі 100 кг тірі салмаққа 2,5 азықтық бірлікті және 1 азықтық бірлікке 100 г қорытылған протеинді, екінші кезеңде (ұзақтығы 25-30 күн) - 27 азықтық бірлікті және тиісінше 80 г қорытылған протеинді құрайды.

Жылқыларды бордақылауда ірі қара малды бордақылаумен бірдей жем қолданылады. Бірінші кезеңде концентрацияланған жем жалпы тамақтану рационның 30%-ын, ал соңғы кезеңде - 60% болуы керек.

Облыс жағдайында үйірлі жылқы шаруашылығының экономикалық тиімділігін арттыру мақсатында саланы жүргізуді ұйымдастыру жөніндегі бірқатар іс-шараларды жүзеге асыру қажет. Ең алдымен, ет фермаларында үйірлерге арналған жайлы тұрғын үйлер, айғырларға арналған қарапайым қоралар, бөлінген базалар (1 табынға 1 база негізінде), жайылымсыз күндерде жемнің сақтандыру қорларын құру қажет (бір құрылымдық атқа 1-2 ц жем және 5 ц шөп мөлшерінде). [4]

Сонымен қатар, жылқыларды сату нарығына жеткізу кезінде тірі салмақтың жоғалуын азайту және болашақта көлік шығындарын едәуір азайту үшін жылқыларды сою және жылқы етін етке тікелей өсіру орындарында өңдеу үшін аз қуатты кәсіпорындар салған жөн.

Сүтті жылқы шаруашылығын мамырдан қыркүйекке дейін қымыз өндіретін, сондай-ақ жыл бойы жұмыс істейтін, маусымдық ірі механикаландырылған фермаларды ұйымдастыру арқылы дамыту орынды. Қала, өнеркәсіп орталықтары мен санаторийлердің жанында қымыз фермаларын құрған жөн.

Сүтті жылқы шаруашылығының тиімділігін арттыру мақсатында 100 және одан да көп сауын биесі бар фермалар құру қажет.

Қала маңындағы аймақта орналасқан кешеннің немесе маусымдық қымыз фермасының табиғи және егілген жайылымдары жеткілікті

жылқыларды үйірде ұстау базасы болуы тиіс. Егістіктерді таптауға, жылқышылардың еңбек өнімділігін қамтамасыз етуге және арттыруға келетін болсақ, бұл мақсаттар үшін жайылымдарды қоршау жақсы болмақ.

Ресей Федерациясы мен ҚР-ның көптеген ғылыми-зерттеу мекемелері әр түрлі тұқымды биелердің сүт өнімділігін зерттеді. Сонымен қатар, лактацияның 5 айында биелер 1500-3000 литр сүт беретіні анықталды. Тауарлық сүтті сауу жалпы сүттен 1,5-2 есе аз және күнделікті сауу мөлшеріне байланысты. Максималды сүт 5-15 жас аралығындағы биелерден алынады. Егде жастағы аналықтарда сүт өнімділігі мен жем ақысы төмендейді.

Жақсартылған табын құрамы бар маусымдық қымыз фермалары үшін сауудың оңтайлы мерзімі-105 күн, бір аналық сауу - 485 кг; мәдени - табын үшін – тиісінше 150 күн және 600 кг. Табыны жақсартылған құлындардың тірі салмағы (5 ай) шамамен 160 кг, мәдени-табын (6 ай) - 180 кг [5]

Биелердің сүт өнімділігін арттырудың тиімді әдістерінің бірі-сауу. Оның негізі-қарқынды сауумен толық тамақтандыру. Биелерді сауу 44 күннен кешіктірілмей және құлындағаннан кейін 20 күннен ерте басталмайды. Лактацияның бірінші жартысында биелерді сауу кезінде машиналық саууды тәулігіне 8-10 рет 1,5-2 сағат аралықпен жүргізеді.

Биелерді сауу «кезекші» құлынсыз жүзеге асырылады, сондықтан жемдік биеге 3-4 кг жем беру белсенді сүт беруді ынталандыру үшін сауу кезінде қатаң түрде беріледі.

Биелерді машиналық тәсілмен сауу үшін ДДА-2М сауу аппараттарымен жабдықталған «Цепочка» және ДДУ-2М қондырғылары қолданылады. Үйірі бар маусымдық фермаларда «Цепочка» жылжымалы қондырғысын қолданған дұрыс.

Орташа алғанда, тірі салмағы 450-500 кг сауын биеге күніне 10-12 жем бірлігі қажет. 1 жем бірлігіне 110 г сіңірілетін ақуыз, 7 г кальций, 5 г фосфор және кемінде 20 мг каротин қажет. Олардың өсуіне 1-1,5 жем бірлігі қосылады. Қымыз маусымында (жазда) биенің негізгі азығы – жайылымы шөп.

Әдебиеттер тізімі:

1.Беляев А.И. Казахская лошадь джабе.-Алмат-Ата:изд.Кайнар,1973.-133с

2.Барминцев Ю.Н.Мясное и молочное коневодство.-М.,Сельхозиздат,1963.-224 с.

3.K.Zh.Iskhan.,A.R.Akimbekov.,D.A.Baimukanov.,Kh.A.Aubakirov.,A.K.Karynbayev.,T.S.Rzabayev.,Geminguli Mukhantai. MEAT PRODUCTIVITY OF YOUNG STOCK OF THE KAZAKH HORSE OF JABE TYPE IN THE CONDITIONS OF THE ALMATY REGION\\ Bulletin of national academy of sciences of the Republic of Kazakstan.-Almaty.-Volime 4,Number 374 (2019).-Pp.47-56.Индексируется и Index,обновленной версии Web of Science(Web of Science Core Collection)

4.Акимбеков А.Р.,Баймуханов Д.А., Юлдашбаев Ю.А.,Демин В.А.,Исхан К.Ж. Коневодство,учебное пособие.-Москва,Курс Инфрам,2018

5. Рзабаев С.,Рзабаев Т.С, Рзабаев К.С. Рекомендации по повышению племенных и продуктивных качеств местных пород лошадей мясного и молочного направления продуктивности/Бр.Изд «Кокжиек» Актобе 2017-73 с